

УДК 373.22/.24:316.614-053.4(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.260-263

Соловей Юлія Олександрівна

доктор філософії

кафедра дошкільної освіти

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

solovey_yulia@ukr.net

http://orcid.org/0000-0003-4778-7640

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Мета статті полягає у визначенні теоретичних основ успішної соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, систематизація, порівняння, моделювання та узагальнення – для опрацювання наукових джерел, з теоретичних основ соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Основні результати дослідження полягають у тому, що в статті проаналізовано процес соціальної адаптації дитини дошкільного віку; узагальнено позитивні та негативні особливості перебування дитини в закладі дошкільної освіти; схарактеризовано основні критерії успішної соціальної адаптації; виокремлено умови, що сприяють позитивній соціальній адаптації дитини дошкільного віку в закладі дошкільної освіти; зроблено висновки та подано рекомендації для вихователів щодо особливостей процесу соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: соціальна адаптація, розвиток, дитина дошкільного віку, педагог, заклад дошкільної освіти.

Вступ. Першою ланкою системи неперервної освіти є дошкільна освіта, яка у симбіозі з сімейним вихованням закладає основи соціального та культурного розвитку особистості та забезпечує формування низки ключових компетентностей. Розглядаючи взаємозв'язок процесу соціалізації та процесу адаптації, науковці наголошують на розумінні адаптації як одного з видів взаємодії суспільства та його членів. Сьогодні ми бачимо, що питання всебічного розвитку підростаючого покоління не втрачає свого значення і як ніколи є актуальним.

В цьому контексті діти дошкільного віку потребують особливої уваги, оскільки саме в цьому віці закладаються основи майбутнього життя, духовно-моральний фундамент особистості, формуються перші безцінні навички взаємодії з суспільством. Дошкільний вік є чутливим до формування та розвитку найважливіших психічних утворень, які призводять до майбутнього успіху чи невдачі особистості. Вагому роль у процесі соціальної адаптації дитини відіграє сім'я. Інколи, самостійно сім'я не в змозі повністю забезпечити повноцінний розвиток індивідуума, в цьому випадку на заклади дошкільної освіти припадає непросте завдання розвитку адаптивності дітей та підготовки їх до подальшої соціалізації. Для розв'язання цієї проблеми потрібна оптимізація освітнього процесу, практичне використання усіх наявних можливостей та інноваційних способів роботи з дітьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна адаптація – це комплексний показник стану людини, що відображає здатність виконувати певні біологічні та соціальні функції, а саме: рівнозначне усвідомлення навколишньої дійсності; рівноцінні стосунки з іншими людьми; вміння працювати, вчитися, організовувати дозвілля та відпочинок; стійкість поведінки, що відповідає рольовим очікуванням інших.

Сучасними дослідженнями проблем соціальної адаптації дітей дошкільного віку займаються такі вітчизняні науковці як, Н.Аксаріна, Н.Ватутіна, Л.Галігузова, Л.Голубева, Т.Жаровцева, Л.Кравчук, О.Кононко, І.Куркіна, С.Литвиненко, С.Мещерякова, Т.Науменко, І.Печенко, Л.Царегородцева,

О.Шаталова, Ж.Юзвака та інших.

Науковці І.Дубровіна, А.Рузька, Т.Науменко, С.Нечай у своїх працях розглядають адаптацію дітей-сиріт до умов дитячого будинку. Учена С. Куріна, у своїх наукових доробках, зосереджує увагу на особливостях соціалізації дітей 6-7 років у різних умовах життєдіяльності. Дослідник Л. Кравчук аналізує основні процеси, які можуть відбуватися з дітьми в процесі адаптації дитини в умовах закладу дошкільної освіти (фізіологічне пристосування систем організму до нового режиму дня, психічних і фізичних навантажень; формування нових способів і прийомів навчальної діяльності; емоційна оцінка змін в оточенні як комфортних або дискомфортних і відповідне регулювання поведінки) [1, с.4]. Науковиця О.Шаталова звертає увагу суспільства у своїх роботах на проблеми, що можуть виникати в процесі звикання дитини до нових умов життя (плаксивість, емоційна напруженість, збентеженість, зниження апетиту, зміни у поведінці, апатія, небажання спілкуватися з однолітками тощо) [2, с.326-329]. Учені О.Кононко, С.Литвиненко, І.Печенко вважають, що «особистість настільки соціально успішна, наскільки вона адаптивна, адже за кожною соціальною роллю, функцією стоять певні нормативи, а простір соціальних відносин – середовище, у якому особистість адаптується» [3, с.9].

Питання адаптації особистості цікавлять велику кількість науковців. Багато досліджень присвячено питанню соціальної адаптації дітей до умов навколишнього середовища. На сучасному етапі модернізації дошкільної освіти актуальними залишаються питання соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних основ успішної соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, систематизація, порівняння, моделювання та узагальнення – для опрацювання наукових джерел, з теоретичних основ соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної

освіти.

Виклад основного матеріалу. Індивід формується і розвивається під впливом багатьох факторів, до яких належать об'єктивні та суб'єктивні, природні та соціальні, внутрішні та зовнішні, незалежні та залежні від волі та свідомості людей, які діють стихійно чи відповідно до конкретних цілей. Становлення соціальної особистості, відбувається внаслідок взаємодії навколишнього середовища та системи освіти. В оточенні людина соціалізується. З одного боку, індивід отримує соціальний досвід, цінності, норми та установки суспільства та соціальної групи, до якої він належить, з іншого боку, він активно входить у систему соціальних відносин і, таким чином, отримує соціальний досвід [4].

Людина стає соціальним суб'єктом тільки в процесі спілкування, взаємодії з іншими людьми, тобто в процесі соціалізації особистості та адаптації до умов навколишнього середовища. Поняття «адаптація» являє собою природний розвиток адаптаційних можливостей людини в різних умовах середовища його життєдіяльності або в певних умовах (наприклад, в ЗДО (закладі дошкільної освіти), класі, групі, на відпочинку тощо). Адаптація дозволяє людині забезпечувати свою природну самореалізацію, соціалізацію. Для дитини, наприклад, це соціалізація в умовах, які для неї виявляються найбільш сприятливими. Це може бути сім'я, ЗДО, школа. Адаптація – це безперервний процес, який супроводжує особистість впродовж усього її існування. Вчені характеризують адаптацію як пристосувальний механізм до умов соціуму з метою підтримки рівноваги у суспільстві. Також, під адаптацією розуміють динамічне явище, яке має свої етапи, одним з таких етапів є дезадаптація (викривлена адаптація) [5].

Поняття «соціалізація дитини» ми розглядаємо як процес, який починається з народження дитини та формується переважно сімейними правилами та цінностями, на прикладі поведінки батьків, бабусь і дідуся, кола друзів, сім'ї, суспільства в цілому. У цьому процесі дитина є активним учасником, вона є «творцем» у формуванні та розвитку своєї особистості з її психосоціальними властивостями та якостями. Спілкування з дітьми відповідного віку допомагає дитині формувати свою самооцінку [6]. Соціалізація є нескінченним процесом, який супроводжує людину впродовж усього життя. Для процесу соціалізації притаманною є постійна зміна перемог та поразок, що супроводжується вдосконаленням людської особистості [7].

У контексті теми дослідження варто розглянути терміносполуку «соціально-особистісний розвиток». Соціально-особистісний розвиток у довідкових джерелах схарактеризовано як розвиток у дитині ствердого ставлення до себе та оточуючих. Нині найважливішим підґрунтям соціально-особистісного розвитку дитини є її позитивна віддача у соціум та впевненість у собі [8]. Спільна діяльність вихователів та дошкільників має бути спрямована на те, щоб спонукнути дитину знайти своє місце в серед однолітків та бути активною у різноманітних соціальних стосунках. Спрямованість діяльності такого характеру забезпечить розвиток у дітей нового рівня самосвідомості, вирішення питань соціально-морального розвитку [9].

Основними характеристиками, що визначають успішний соціальний розвиток особистості є: позитивне ставлення дитини до себе (відповідна самооцінка, усталена впевненість у собі, впевненість у собі); позитивне ставлення до інших людей (відповідні міжособистісні стосунки з дорослими та одно-

літками, побудовані на основі співпраці, взаєморозуміння); ціннісна орієнтація; навички спілкування (відповідне спілкування з дорослими та однолітками); соціальні навички (відповідна поведінка в різних ситуаціях) [10].

Для того, щоб розвинути широкий набір соціальних навичок, дитина повинна набути досвіду спілкування в різних соціальних спільнотах, а батьки повинні делікатно направляти її в ті сфери, в яких вона повинна набути свій соціальний досвід. Однак, батьки часто змушені працювати цілими днями і залишати дитину в ЗДО. Заклад дошкільної освіти стає головним джерелом знань про світ та стосунки в ньому [11]. Ми вважаємо, що соціалізація в ЗДО спрямована на те, щоб навчити дітей слідувати встановленому порядку та ієрархії, навчити критично мислити, вміти вибудовувати нестандартні ідеї та мати творчі здібності. Щоб соціальна адаптація дитини мала позитивний характер батькам необхідно усвідомити важливість своєї ролі в соціалізації дитини та активно брати участь у цьому процесі.

Пристосування дитини до умов закладу дошкільної освіти проходить у кожного дошкільника індивідуально. Адаптація дітей раннього віку проходить в межах 7-15 днів, діти молодшого дошкільного віку можуть адаптуватися до ЗДО впродовж 2-3 тижнів, а старші дошкільники впродовж 1 місяця. Якщо вихователь констатує у дитини «стійкий адаптаційний синдром» – це може вказувати про низький рівень готовності дитини розлучатися з батьками на тривалий період часу впродовж дня. Сьогодні, основним завданням соціалізації дитини є розвиток інтелектуальних можливостей, набуття практичних навичок і елементів грамотності в процесі режимних моментів та освітнього процесу зокрема. Варто зауважити, що освітній процес є провідним фактором, що сприяє соціалізації дитини дошкільного віку [12].

Проаналізувавши літературні джерела, ми виокремили позитивні та негативні особливості перебування дитини в ЗДО. Відтак, позитивними особливостями є: ЗДО є професійним самостійним підрозділом системи освіти, що забезпечує належні умови для розвитку та виховання дітей; ЗДО при виконанні своїх основних функцій (захисна, соціальна, виховна, розвиваюча), створює у дітей внутрішнє психологічне ставлення до переходу на наступний етап життя; метою перебування дитини в ЗДО є підтримка дітей у їхній багатогранній діяльності та гармонійний розвиток; дитина оточена розумінням, повагою, любов'ю та довірою; реалізація індивідуальних умінь та навичок дитини; створення спокійної атмосфери, що забезпечує емоційну стабільність дитини; індивідуальне та вікове формування фізичних, соціальних та інтелектуальних здібностей; різноманітність видів діяльності відповідно до віку та рівня розвитку дитини; дитина постійно перебуває у відповідному соціальному середовищі [13]. Негативні особливості: дитина будує свій соціальний досвід на основі цілоденного перебування в обмеженому просторі в компанії таких самих дітей та дорослих; режим дня суворо регламентований, і дитина має обмежений вибір видів діяльності та ігор; дотримання певних єдиних правил та дисципліни; час взаємодії з однолітками обмежений за рахунок контрольованої діяльності.

Отож ми бачимо, що позитивних особливостей для дитини від тривалого перебування в ЗДО все ж більше аніж негативних. Ми вважаємо, що соціальна адаптація дитини буде ефективнішою в умовах закладу дошкільної освіти.

У проаналізованих нами літературних джерелах

вирізняють два головні критерії успішної соціальної адаптації – внутрішній комфорт і зовнішня доцільність поведінки. Педагоги ЗДО повинні створити відповідні умови, щоб дитині в цей період комфортно було відвідувати ЗДО [14]. На жаль, коли не створено умови для успішної адаптації, у деяких випадках, може виникати дезадаптація. Дезадаптація – порушення адаптації особистості до змін соціуму [15]. Дуже вагома ознака дезадаптації – зміна міміки, жестів, поведінки і манер дитини [16].

Проаналізувавши інформаційні джерела, ми виокремили умови, що сприяють позитивній соціальній адаптації дитини дошкільного віку в межах закладу дошкільної освіти: 1. Створення емоційно-дружньої атмосфери в групі. 2. Створення атмосфери довіри. 3. Систематична організація ігрової діяльності. 4. Цілеспрямована робота з батьками.

Проведене дослідження дає нам змогу надати рекомендації для вихователів щодо особливостей процесу соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Таким чином, вихователям варто: використовувати елементи лікувальної фізкультури (обійми, теплі зустрічі тощо); використовувати музичний супровід під час різних режимних моментів; проводити релаксаційні ігри з використанням піску, води; застосовувати казкотерапію; застосовувати ігрові методи взаємодії з дитиною; інформувати батьків про адаптаційні характеристики кожної дитини на основі адаптаційних карток; використовувати різноманітні форми роботи з батьками: консультування, розробка інформацій-

них листів про особливості адаптації дітей, папок-пересувок; бесіди тощо; створювати умови для виникнення у дітей потреби у різних видах діяльності (малювання, ліплення, перегляд малюнків, догляд за рослинами та тваринами тощо).

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки, про те що батькам та педагогам необхідно створити у дитини позитивне ставлення та бажання ходити в заклад дошкільної освіти. Дитина завжди потребує емоційної підтримки дорослих. Вважаємо, що заклад дошкільної освіти є серйозним викликом у житті дитини, який робить її активним суб'єктом соціального буття.

Важливою частиною процесу адаптації дитини є взаємодія ЗДО з родинами дітей. Вихователь – професіонал, який використовуючи власні практичні навички та теоретичні знання може з легкістю сприяти уповільненню негативних емоційних станів дитини в період адаптації. В цей період педагог має проявляти любов, уважність та чуйність до дітей, обов'язково спостерігати й аналізувати рівень розвитку дошкільників та керувати їхньою поведінкою під час труднощів, які можуть виникати у процесі соціальної адаптації.

Перспективи подальших розвідок в досліджуваній нами проблемі вбачаємо у подальшому вивченні психологічних механізмів, показників соціальної адаптації дітей дошкільного віку та дослідженні закордонного досвіду особливостей процесу соціальної адаптації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Список використаної літератури

1. Кравчук Л. Особливості шкільної адаптації першокласників. *Сучасна школа України*. 2013. № 9 (261). С.4–17.
2. Шаталова О.В. Адаптація дітей раннього віку до умов дитячого навчального закладу. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. № 14. С.326–329
3. Захарова Н.М. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2010. 218 с.
4. Гладка М. Ситуація успіху як умова соціалізації дитини. *Управління освітою*. 2013. № 19. С.6–11
5. Богущ А., Гавриш Н. Дошкільна лінгводидактика. Запоріжжя: Просвіта, 2008. 230 с.
6. Гурковська Т. Вперше до дитсадка. *Дошкільне виховання*. 2001. № 11–12. С.3–4
7. Доманюк О.М. Вплив сім'ї на процес соціалізації дітей дошкільного віку. *Наукові записки*. 2011. Вип. 1. С.115–118
8. Дуткевич Т. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
9. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебнік С.Р. Соціальна педагогіка. Соціальна робота: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 2005. 234 с.
10. Соціологія: підручник / За заг. ред. В.П.Андрущенко. Київ, Харків: Єдинорог, 2001. 435 с.
11. Психологічна діагностика і корекція особистості важковиховуваних дітей і підлітків: навч. посіб. / за ред. О.Г.Антонова-Турченко. Київ: ІЗМН, 2005. 245 с.
12. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
13. Погодіна М. Я. Я тепер – школяр! Проходження процесу соціалізації дитини на початку навчання в школі. *Розкажіть онуку*. 2010. № 4. С.32–34
14. Павелків Р, Цигипало О. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2011. 373 с.
15. Стреж Л.В. Сходники адаптації дітей раннього віку. Київ: Шк. світ, 2009. 128 с.
16. Ясінська Х. Адаптація дітей раннього віку до перебування в ДНЗ. *Психолог дошкілля*. 2007. №4 (21). С.5–7

References

1. Kravchuk, L. (2013). Osoblyvosti shkilnoi adaptatsii pershoklasnykiv [Features of school adaptation of first-graders]. *Suchasna shkola Ukrainy*, 9 (261), 4–17. [in Ukrainian].
2. Shatalova, O.V. (2013). Adaptatsiia ditei rannoho viku do umov dytiachoho navchalnoho zakladu [Adaptation of young children to the conditions of children's educational institution]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*, 14, 326–329. [in Ukrainian].
3. Zakharova, N.M. (2010). *Adaptatsiia ditei doshkilnoho viku do suchasnoho sotsialnoho prostoru* [Adaptation of preschool children to modern social space]. Noulidzh [in Ukrainian].
4. Hladka, M. (2013). Sytuatsiia uspikhu yak umova sotsializatsii dytyny [The situation of success as a condition of socialization of the child]. *Upravlinnia osvitoiu*, 19, 6–11 [in Ukrainian].
5. Bohush, A. & Havrysh, N. (2008). *Doshkilna linhvodydaktika* [Preschool language didactics]. Prosvita [in Ukrainian].
6. Hurkovska, T. (2001). Vpershe do dytsadka [First time to kindergarten]. *Doshkilne vykhovannia*, 11–12, 3–4 [in Ukrainian].
7. Domaniuk, O.M. (2011). Vplyv sim'i na protses sotsializatsii ditei doshkilnoho viku [The influence of the family on the socialization of preschool children]. *Naukovi zapysky*, 1, 115–118 [in Ukrainian].
8. Dutkevych, T. (2012). *Dytiacha psykholohiia* [Child psychology]. Tsentru uchbovoi literatury [in Ukrainian].
9. Koval, L.H., Zvereva, I.D., & Khlebnik, S.R. (2005). *Sotsialna pedahohika. Sotsialna robota* [Social pedagogy. Social work]. IZMN [in Ukrainian].
10. Andrushchenko, V.P. (2001). *Sotsiolohiia* [Sociology]. Yedynoroh [in Ukrainian].
11. Antonova-Turchenko, O.H. (2005). *Psykholohichna diahnozyka i korektsiia osobystosti vazhkovykhovuvanykh dkhte i pidlitkiv* [Psychological diagnosis and correction of personality of difficult-to-educate children and adolescents]. IZMN [in Ukrainian].
12. Kapska, A.Y. (2003). *Sotsialna pedahohika* [Social pedagogy]. Tsentru navchalnoi literatury [in Ukrainian].

13. Pohodina, M. Ya. (2010). Ya teper – shkoliar! Prokhodzhennia protsesu sotsializatsii dytyny na pochatku navchannia v shkoli [I am now a schoolboy! Walking through the process of socialization of children on the cob of learning at school]. *Rozkazhit onuku*, 4, 32–34. [in Ukrainian].
14. Pavelkiv, R. & Tsyhypalo, O. (2011). *Dytiacha psykholohiia* [Child psychology]. Akademvydav [in Ukrainian].
15. Strezh, L. V. (2009). *Skhodynky adaptatsii ditei rannoho viku* [Steps of adaptation of children of early age]. *Shkilnyi svit* [in Ukrainian].
16. Yasinska, Kh. (2007). *Adaptatsiia ditei rannoho viku do perebuвання v DNZ* [Adaptation of young children to stay in preschool]. *Psykholoh doshkillia*, 4 (21), 5–7 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.03.2022 р.

Стаття прийнята до друку 04.04.2022 р.

Solovei Yuliia

Doctor of Philosophy

Department of Preschool Education

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

SOCIAL ADAPTATION OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE CONDITIONS OF PRESCHOOL EDUCATION

Abstract. The purpose of the article is to determine the theoretical foundations for the successful social adaptation of preschool children in the conditions of preschool education. To solve the tasks set, a set of research methods was used: theoretical – analysis, synthesis, systematization, comparison, modeling and generalization – to study scientific sources, from the theoretical foundations of social adaptation of preschool children in the conditions of a preschool education institution. The main results of the study are that the article analyzes the process of social adaptation of a child of preschool age; the positive and negative features of a child's stay in a preschool education institution are summarized; the main criteria for successful social adaptation are characterized; the conditions conducive to the positive social adaptation of a child of preschool age in an institution of preschool education are highlighted; conclusions are drawn and recommendations are given for educators regarding the features of the process of social adaptation of preschool children in the conditions of preschool education. It was found that the individual is formed and developed under the influence of many factors, which include objective and subjective, natural and social, internal and external, independent and dependent on the will and consciousness of people who act spontaneously or in accordance with specific goals. It is confirmed that the formation of social personality is due to the interaction of the environment and the education system. It is established that the main characteristics that determine the successful social development of the individual are: a positive attitude of the child to himself; positive attitude towards other people; value orientation; communication skills; social skills.

Key words: social adaptation, development, preschool child, teacher, preschool institution.